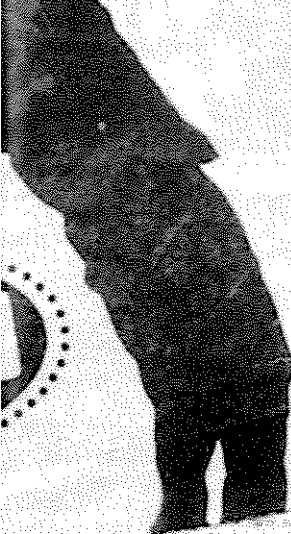


סיבות



28
29
13
14
15

10



בזוה

ועוד משהו על "מלחמת העולם" שבין אסם לעלויות הערב מכונים מסיבת חוף ענקית בתל אביב עם רמי פורטיט, בארי סחרוף וגיל קומר. הכל בשביל מקס, החטיף החדש של אסם. השבוע היה מוכן המנכ"ל דן פרומר לנלות כל, את הפיצוליות הוא מייצר בשביל הגיזרה, אבל את החטיף הוא מייחד לבנים של החברים. את הבנות הוא קצת שכח.

שילומי עבדת
שילומי עבדת אינו רק ליצירת קשר עם המעביד, אלא גם ליצירת קשר עם העובדים. המעביד צריך לדעת מה עובדיו חושבים עליו, ולדעת מה הם צריכים. שילומי עבדת הוא תהליך שבו המעביד שולח את עובדיו לטיפול בבעיותיהם, וזה יכול להיות גם טיפול רפואי, גם טיפול פסיכולוגי, גם טיפול חינוכי, גם טיפול משפחתי, גם טיפול כלכלי, גם טיפול חוקי, גם טיפול מוסרי, גם טיפול רוחני, גם טיפול אחר.

משה דן

משה דן הוא אחד מהשופטים הבכירים ביותר בישראל. הוא שימש כשופט בית דין, כשופט בית ערעור, וכשופט בית דין לערעורים. הוא גם שימש כנשיא בית דין לערעורים, וכנשיא בית דין לערעורים. הוא גם שימש כנשיא בית דין לערעורים, וכנשיא בית דין לערעורים.

ג'רנליז - שפתם של עתונאים

אשת חברה, אשר שמה מופיע מדי שבוע בטורי הרכילות הסוערים, מככבת בימים אלה לדורותיהן של ח"כ חתך ונשוי, מדי לילה וא מחנה את מכוניתו מתחת לביתה. אהוד בצפון תל אביב ונשאר אצלה עד יחת החמה. השכנים התחילו לחשוד, וזכות מתבצצות מקנאה ואשת החברה צחקת בקול גלוי על כל מה שהיא עושה.

שפתם

שפתם היא שפת העתונאים. היא שפת הריבוי, היא שפת המרוב. היא שפת המרוב, היא שפת המרוב. היא שפת המרוב, היא שפת המרוב.

ביחד ולחוד

לחמת הכפתורים

שפתם

שפתם היא שפת העתונאים. היא שפת הריבוי, היא שפת המרוב. היא שפת המרוב, היא שפת המרוב. היא שפת המרוב, היא שפת המרוב.

שלוש רוזנפלד

שלוש הערות מקדימות: א. אני משמיע דברים אלה כחובב וכחובבן — חובב השפה העברית אך חובבן (דילטנט), שהבלשנות איננה מקצועו. אין זה מחקר, אפילו לא כן-כנו של מחקר. אם תרצו הרי זה פליטון עם מוסר-השכל; ב. אני מדבר על לשון העתונות או לשונם של עתונאים, כשאני מודע לכך שלא כל העתונים ולא כל העתונאים דומים זה לזה כלשונם ובסגנונם ולא כל המדורים באותו עתון שווים זה לזה ברמתם הלשונית, ולפיכך חייב אני להיזהר וגם להזהירכם מפני סכנת ההכללה; ג. ישנם שני סוגי ג'רנליז — האחד לשימוש פנימי-מקצועי בחדרי העבודה, במערכות העתונים ובאולפני הרדיו והטלוויזיה, או בבתי הקפה והפאבים שבהם מבלים ג'רנליסטים, כלומר עתונאים. כוונתי למילים כמו "סקופ" (Scoop) שהיא כמובן הראשונה בחשיבותה, ו"ביליין" (Byline) שהיא לא פחות חשובה ממנה, ו"דסק" (Desk) "דדליין" (Deadline) ו"פרלוא-אפ" (Follow up) ו"ליד" (Lead), ו"ליי-אוט" (Lay Out), ו"אוף די רקורד" (Off the Record) ו"טבלואיד" (Tabloid) ו"ברומייד" (Bromide) ו"סטורי" (Story) ו"פיצ'ר" (Feature) ומונחים רבים אחרים. הסוג השני של ג'רנליז, העומד במרכזו דיונונו הוא זה שמן העט ולחורץ, כלומר בין העתונאי לבין קוראיו או מאזיניו, ושבתמקרים רבים הוא משותף לו ולפוליטיקאי הישראלי המצוי. מאז נטלתי עט לידי, לפני שנים רבות, קסם לי כוח המסתורין האצור במילים ואף באותיותיו של הא"ב שלנו, שעל פי תורת הקבלה היהודית בהן נברא העולם. ראיתי במלה לא רק אמצעי להביע בו רעיונות או דעות, כי אם יצור חי, יצור שיש לו נשמה, אופי, רצונות וגחמות. אולי זו הסיבה שאני מחמיר עם עצמי בנושא זה של שימוש במילים, ואולי יישמע הדבר כסתירה — גם מקל.

הכותב והעורך — חייהן של המילים בידיהם לשבט ולחסד, והאומר "חייהן של מילים" אומר גם — ככל שישמעו אולי הדברים יומרניים מדי — גם גורלם של מעשים, רעיונות, לפעמים של בני אדם בודדים, ופעמים של ציבורים שלמים.

למרבה הצער מצויים בתוך ציבור העתונאים, בצד אמני ביטוי, גם עתונאים המצטיינים בשילוב הרה-סכנות של בורות ושל זלזול. שילוב זה מוליד חליפות בעתונים שיממון, עיוותים, רדידות ואף עבריינות לשונית.

אשתדל לעמוד על שלושה גושי דברים שמאפיינים את "השפה העתונאית" או הג'רנליז (Journalese), כפי שהיא נקראת לפעמים לא בלי שמץ של זלזול. בכל אומה מתקיימות בצדה של הלשון הרגילה החיה, גם כמה לשונות-משנה, עגה או אם תרצו תת-לשונית — לשונם של מדענים, לשונם של רופאים (לא מכבר קראתי כי בבית-החולים קפלן מכנים את החדר המשמש כיתידת-ביניים בין הפגיה לבין מחלקת-הילדים — "יחידת הפנסיונרים"), לשונם של אנשי-צבא (יש כיום כ-400 ראשי-תיבות צה"ליים שחלקם הפכו למילים לכל דבר), לשונם של ספורטאים, לשונם של מוסיקאים, לשונם של אנשי-יטאטרון.

המאמר מבוסס על הרצאה שהושמעה בטקס הסיום של המחזור השביעי של התוכנית ללימודי עתונאות באוניברסיטת תל אביב, ומהווה חלק מעבודה רחבה יותר שבכתובים.



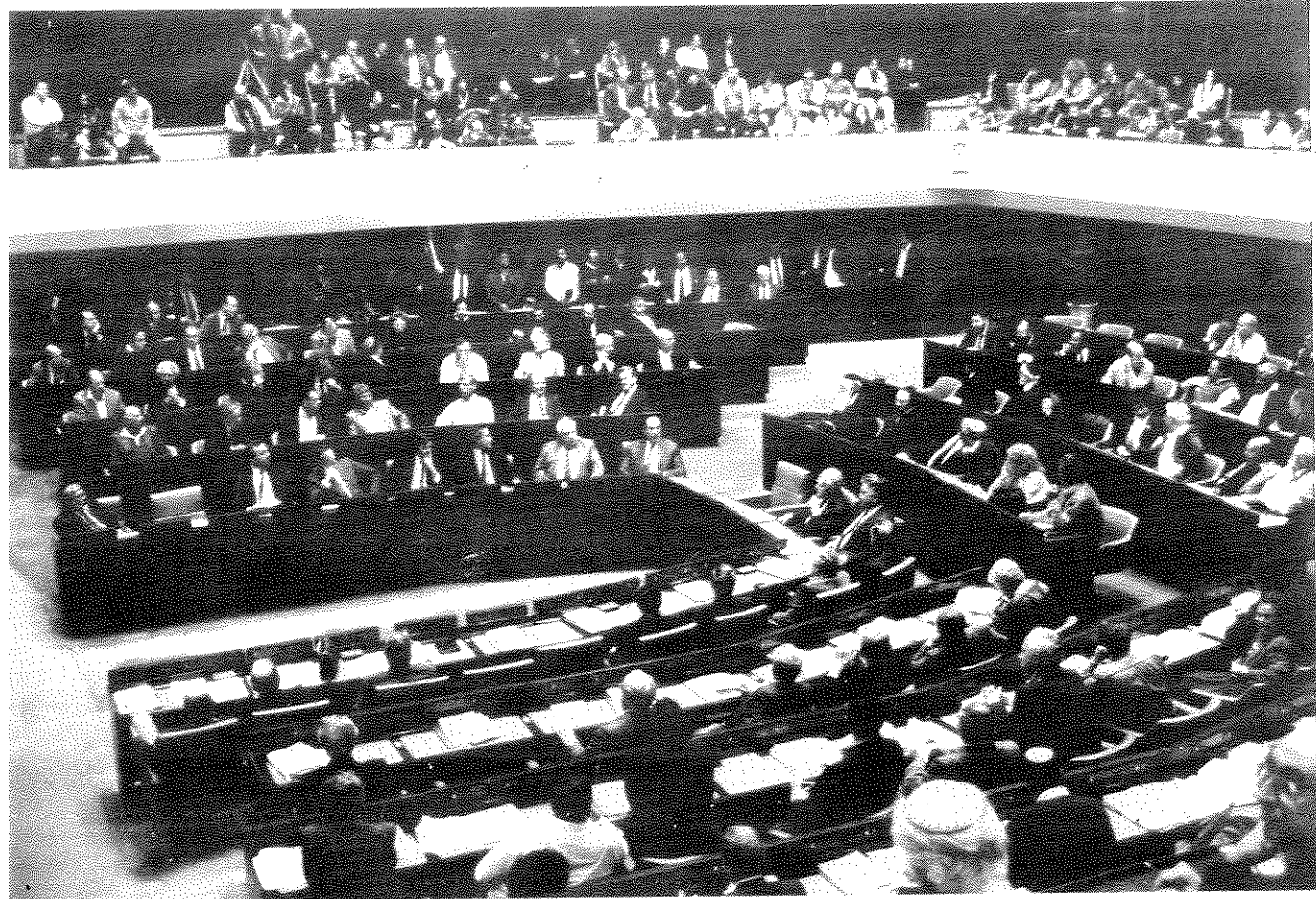
העתוננים האמריקנים וגם הבריטיים מקדישים בעיתוניהם מדי פעם טור מאלפים מאד ל"ג'ורנליז" שלהם, בעיקר לצירופי-המילים צמדי-ביטויים שתמיד מופיעים שלובי-זרוע, או למה שאני מכו מילות-צופן.

בג'ורנליז האמריקני, למשל, המזרח התיכון הוא לעולם "שס קרבות", וכוויית, לפני שהפכו בה מאות בארות-נפט למדורו מפלצתיות, תמיד זכתה בתואר "עתירת הנפט", והצבא האי הרפובליקני בא תמיד עם הצירוף ש"מחרץ לחוק", כשם שהחנינה לפוט מגיעה לעולם "חמש דקות ל-12" וכדומה. קוראי הג'ורנליז כבר יודעי שאם מלווה המלה Imposing דמות מסוימת, הרי כשמדובר בגבר ז "מרשים", אבל כשמדובר באשה — היא "שתלטנית". בג'ורנליז הפוליטי האמריקני כאשר נאמר לגבי פוליטיקאי פלוני כי כמוהו ככולנו יש רגעים של ups and downs, הרי הוא קרוב לוודאי טיפו מאנידפריסיבי, וזה רק מדגם מקרי שדליתי מאחד המאמרים ב"טיינ בנושא זה, טיפה מים המילים.

לשונם של עבריינים, לשונם של ביורוקרטים, המקובלת בהתכתבות בין-משרדית, או לשונם של משפטנים הנפוצה לא רק בבית המשפט אלא גם בענף הביטוח וחלקית — גם בפוליטיקה. לשון משפטית זו ידועה בכינויה ליגאליז (Legalese) ובכמה וכמה מדינות נעשו ונעשים מאמצים — לרוב לשווא — לפשט אותה ולקרבה יותר לבריות. מי שהיה מ"מ נשיא בית המשפט העליון, חיים כהן, פרסם פעם ב"לשוננו לעם" מאמר מבריק בשם "סכלות ו/או איולת", שדן בשימוש בצירוף הנפוץ של ו/או באותה תת-לשון המתקראת "ליגאליז", והוא מזכיר בין היתר:

...אחר מגדולי ההיסטוריונים של המשפט, סיר הנרי מיי, כתב לפני מאה שנה, שאנשי המשפט היו רגילים תמיד לדבר בלשון כפולה ולהגות רעיונות סותרים. והיו שאמרו ש אין לך דבר שהמשפטן נרתע מפניו יותר מאשר בהירות חדה וחלקה, שאינה משאירה מקום לספקות: הדו-משמעיות הפכה בזמנים המודרניים למעין פולחן משפטי.

הכנסת — לא פעם מושמעים בה גידופים



ימי מחלוקת קשה

שלושת "גושי הדברים" בג'רנלזי הישראלי שנעמד עליהם להלן הם אלה: א. האינוס הפוליטי של המלה, או השימוש ב"מילות צופן" כנשק פוליטי; ב. דלותה של השפה העתונאית "הקונוציונלית" — בעיקר בתחום החדשות והרפורטז'ה היומית; ג. השימוש במילים חדשות כפי שהן נוצרות ותוך שהן נוצרות בשפת הדיבור, כולל מילות סלנג, השימוש במילים לועזיות או בתרגומים מילוליים של ביטויים לועזיים וכן סוגיית "מילות ארבע האותיות" או "מילים גסות".

בימים כתיקונם מן הסתם לא הייתי שם את הנושא הפוליטי בראש הדברים, אך הימים אינם כתיקונם, ודווקא בתקופה האחרונה, יותר מבעבר, נודעת חשיבות מרובה לסוגיה זו, כי מעולם לא היו מוקשים כה רבים זרועים למרגלותיהם של כתבים ועורכים כבימים אלה — ימי המחלוקת הקשה החוצה את העם בענייני מלחמה ושלוש ובענייני שבת וחול.

אשתדל לא להחריף מחלוקת פוליטיות ולא להיקלע לשדה מוקשים מסוכן זה, אבל פטור בלא כלום אי אפשר.

אמרתי: ענייני "מלחמה ושלוש". הגה המעשה באפרת שפיגל — חברה במועצת ר"צ — שבנה סגן יואב נפל בלבנון. היא נלחמה שמונה שנים כדי להחליף במצבה שלו את המילים "נפל במבצע שלום הגליל", במשפט "נפל בלבנון". דומה, כי האבחנה אינה טעונה פרשנות. אפרת עצמה אמרה בראיון עתונאי: "אני לא יכולה לשבת מול מילים שקריות" ולבסוף רצונה כובד.

ומה היה בפרוץ ה"התקוממות" או ה"מרי האזרחי" או ה"מהומות" או ה"פרעות" ביהודה, שומרון ועזה, עד שחדלנו לחפש תחליפים לשוניים לאינתיפאדה הערבית? העתונים משלביה הראשונים של האינתיפאדה — כמוהם כעתוני מלחמת לבנון — יש בהם עדות מאלפת להתלבטויות הלשוניות והמאבקים הרעיוניים והענייניים בין מה שמכונה "ימין" ו"שמאל" בתקשורת הכתובה והאלקטרונית.

שמורים אתי דברים שכתב פעם עמוס קינן, אחד הפובליציסטים הבולטים של השמאל. אביא אחדים מהם:

... השפה העברית ירדה אל כביש תל ברוך: רק ילד יהודי נרצח. ילד ערבי תמיד רק נהרג. רק היהודים קרויים "בני אדם". בשעתו, בעקבות תאונת דרכים שהיו בה נפגעים, שיגרה סוכנות עת"ם מברק תיקון לכל מערכות העתונים, לאמור: בידיעה שבה נאמר כי נפצעו תשעה בני אדם יש לתקן ולכתוב: נפצעו תשעה בני מעוטים. בר-כוכב היה מורד. האינתיפדה היא "הפרת סדר", או במקרה הגרוע "מהומות". יצחק שמיר היה לוחם חרות. ערבי הוא טרוריסט. לח"י, שהרג בריטים, היה ארגון לשחרור. אש"ף, שאינו הורג אלא רוצח, הוא ארגון רצחני...

עד כאן בקינן עסקינן.

כמוכן, בתקופות של מחלוקת פוליטית חריפה — כמו זו שהיתה לנו בימי מלחמת לבנון וכמו זו של היום בנושא יהודה, שומרון ועזה והאינתיפאדה — לא רק הלשון עצמה הופכת לנשוא של ויכוח אלא אפילו הגיאוגרפיה אותה אמורה הלשון לשרת. מאז עלה הליכוד לשלטון אין כמעט יותר בכלי התקשורת הממלכתיים שטחים, בוודאי לא שטחים

כבושים, אפילו לא "משותרים". יש יו"ש, יש"ע, או יהודה שומרון ועזה. בוועד המנהל של רשות השידור מנהל סגן היו"ר שלמה קור מלחמה עיקשת גם נגד אזכור שמותיהם הערביים של יישובים או כפרים.

ואם קודם ציטטתי דעה של מי שמקובל כאיש שמאל בתקשורת, אזכיר שאלה הקרויים אנשי ימין — ועוד אגיד כמה מילים גם על הגדרות אלה — מתקוממים נגד השימוש במילים "משתפי פעולה" ככינוי למי שנרצחו על ידי "רעולי פנים" ומעמידים לעומתם "חשודים בסיוע לשלטונות", או "חשודים בשיתוף פעולה".

לגבי דידם של אותם פובליציסטים או כתבים הקרויים ימניים, האנטי תיוה למה שהשמאל מכנה "מתנה שלום" הוא "המתנה הלאומי". התקשורת מושפעת כמוכן בתחומים אלה מהפוליטיקה, אבל יש גם תהליך הפוך. בהודעות רשמיות של זרועות הביטחון או נתקלים מדי פעם בידיעות על מעצרו של מי שיש לו או היה לו "עבר ביטחוני". לפנים, ההגדרה "עבר ביטחוני" שימשה לתיאור עברו המפואר של מי ששירת באותן זרועות ביטחון עצמן, גם במלחמה נגד מחבלים. לרוב מתלווה ל"עבר ביטחוני" גם יצור טאוטולוגי מגוחך: "פעילות חבלנית עוינת", כאילו יש גם פעילות חבלנית ידידותית — ואולי, אולי יש משהו שנסתר מבינתנו או מידיעתנו? ...

התקשורת בעקבות טירוריסטים

כל תקופה מייצרת מילים וביטויים הנובעים מתפיסות פוליטיות או מערכיות חברתית הרווחת באותה תקופה. הסופר או העתונאי בעל החושים המחודדים, ער למטען הרגשי, האסוציאטיבי והסמנטי שנושאת עמה מלה זו או זו — בעיתה. והדגש על "בעיתה" חשוב במיוחד, שהרי מילים שונות מקבלות משמעויות אחרות בהפרשי זמן שחולפים בין השימוש המקורי שנעשה במלה לבין שימוש מאוחר יותר.

יש בתוכנו שגורסים כי הסכנה הגדולה ביותר לחופש העתונות היא בלשון הציבורית המתפתחת והולכת, ובררכים שהיא באה לביטוי הן בלשון הפוליטיקאים, הן בלשון העתונות לסוגיה. כתב על כך פעם ד"ר יצחק רועה. לטענתו,

ככל שהעתונות מוותרת על שליטתה בלשון, וככל שהיא נותנת ביטוי נאמן ללשון המקובלת, ללשון הרשמית או ככל שהיא נכנעת לה, כך פוחת חופש העתונות. כי חופש העתונות הוא חופש בשביל משהו. בשביל לפתוח לנו חלונות אל העולם, ולא פעם היא לא פותחת, אלא סוגרת.

ה-בי.בי.סי., כידוע מן הסתם לרבים, מכנה בקביעות את המחבלים הפלשתינים "לוחמי גרילה", אבל באותה קביעות ועקביות קורא ללוחמים האירים "טירוריסטים". למיטב ידיעתי, התקשורת הישראלית מעולם לא כינתה את אנשי המתנתר האיריים "מחבלים" או "טירוריסטים".

בעיה אחרת באותה סוגייה היא מה שהסנטור דניאל מוינהן הגדיר פעם כ"הסתננות סמנטית" (Semantical Infiltration), כשהכוונה היא למקרים שבהם טירוריסטים משתמשים בהגדרות של מוסדות מהוגנים ואילו התקשורת מתחילה להשתמש באוצר המילים וההגדרות של



ממראות האינתיפאדה. בהתחלה התלבטו העתוננים כיצד לכוונה בעברית



למה שקרוי ימין אינם עוד בראש מעיינינו ברגע זה. החלוקה פשוט אינה תופסת.

או — ואני מצטט שוב:

"דרוש מילון חדש. המילים שמאל, ימין, לאומיות, אש"פים, שלום וביטחון, ביטחון ושלום וכדומה, הן היום בבחינת כלים פגומים שאינם משרתים שום מטרה."

אנגלי פיקח אמר פעם בסוגיה זו: All the ism's are now was'isms. ועולה מכך שתייבים להיזהר בפני המלכודות שמילים שונות במילון הפוליטי טומנות לנו.

לבד ממילות צופן פוליטיות מובהקות, המקובלות בשפת העתונות, קיימות גם מילות צופן חברתיות, ואף הן נפוצות בתוכנו. על פי "צופן" זה ברור שאשתו של שר, של אלוף, או של רב ראשי היא רעייה, אבל כל קורא עתון יודע שאם פלוני איש הציבור בא למקום מסויים בלוויית אשתו, בעוד שבעבר היתה זו רעייתו — סימן ששר חינו או שהושעה מתפקידו, או חלילה נתפס בקלקלתו. הבאים לוועידות חשובות או למסיבות נוצצות הם לעולם אישים ולא סתם בני-אדם, או לפחות בכירים. והאישיות, שהיא מורמת מעם כמובן, נושאת דברה. סתם פוליטיקאים בדרך כלל "נואמים" ואילו בשר ודם רגיל — פשוט "מדבר".

בצופן העתונאי די שייכתב "גנרל" במקום "אלוף", "מיניסטר" במקום "שר", "ארון" במקום "מר" — כדי שהקורא יבחין בנעימה האירונית או הסרקסטית ויקרא את הידיעה בהתאם. מן הסתם תדענה אוזן מוסיקלית ועין בוחנת להבחין היטב למה התכוון כותב הידיעה או הכתבה אם במקום לכתוב שמאות נשים התכנסו לוועידתן, יכתוב שמאות גברות התכנסו, כשם שלעולם לא יעלה על דעתו של עורך לתקן במקום "מעון לנשים מוכות" ולכתוב "מעון לגברות מוכות", שהרי גברות אין מכים. וכידוע אין עוד בתוכנו עניים ודלפונים ומוכי גורל, כי אם "עשירון תחתון" ואין אילי ממון עשירים מופלגים, כי אם "עשירון עליון".

צירופי-לשון נדושים

נעבור עתה לסעיף האחר בתשלובת סימני ההיכר, היינו צירופי מילים המפקקים אלינו מעל דפי העתונים ומהלכים עלינו שיממון, ובכך מקצצים גם בכנפי דמיונו הלשוני של הקורא. ואינני מתכוון למה שקרוי "קולוקציות", שזה צירוף מקובל של מלה מסויימת עם אחרות ברצף מילולי (אחרי "חולל" יבואו "סערה" או "שינוי", אחרי "מתח" יבוא "ביקורת", אחר "החמיץ" — הזדמנות וכו').

כוונתו לצירופי-לשון שיגרתיים החושפים דלות משוועת בשליטה במכמני השפה או עצלות מחשבה מצד הכותב, או — במקרה הטוב — נהירה אחר השיגרה והאופנה.

אחר שהבאתי קודם כמה דוגמאות מן הג'רנלי האמריקני, אביא כמה דוגמאות משלנו, ואף זאת טיפה מן הים.

בתשעה מתוך עשרה מקרים ואולי בכל העשרה, כאשר יספר עתונאי בעתונות, כי פלוני דיבר יידיש, תהיה זו לעולם יידיש "עסיסית". לא

אנשי-חבלה-וטרור. הנה דוגמה מובהקת: ביולי השנה ראיין רפי רשף ב"ערב חדש" את חגי כספי, מניצולי קשמיר שהצליח לחטוף תת מקלע מאחד הטרוריסטים ולהרגו. אני אומר כמובן "להרגו" ולא "לרצחו". רשף, מראיין רגיש ואינטליגנטי, שאל את חגי: "מתי הבנתם שהם החליטו להוציא אתכם להורג? כלפי עצמו בראיין אחר השתמש כספי בהגדרה "להוציא אותנו להורג", ומיד אחרי זה "החליטו להרוג אותנו", כשבעצם צריך היה לומר החליטו לרצוח אותנו, אלמלא הרתיעה אותו המלה לרצוח. "הוצאה להורג" היא מעשה מדינה, ויהיה אשר יהא משטרה. טרוריסטים — רוצחים.

"סנדיי טיימס" פרסם לפני כמה שנים מאמר מעניין ביותר, שמן הראוי כי קטעים ממנו לא רק יצוטטו אלא גם ילמדו. היה זה אחר חטיפתו של מי שהיה ראש ממשלת איטליה אלדו מורו על-ידי "הבריגדות האדומות".

... אחד ההיבטים המחליאים ביותר של משבר "הבריגדות האדומות" הוא האופן שבו שואלים הטרוריסטים מילים משפתם של מוסדות מהוגנים והאופן שבו אמצעי התקשורת מכל העולם חוזרים על כך כמעל-גידה. נאמר לנו כי אנשי "הבריגדות האדומות" פרסמו "שדר" או "מסר" שהם מאיימים "להוציא להורג" את מורו המוחזק ב"בית הדין של העם" עד ל"העמדתו לדין במשפט". אך האמת היא הרי שכנופיית רוצחים, ממקום מחבואה הסודי, שלחה מכתב ואיימה להרוג את הקורבן. לא ייתכן משפט צדק, אלא אם כן נעשה הדבר בהתאם לחוקים המקובלים ולהליכים הנחשבים כחומניים בעיני כל בר דעת. מעשים שליליים או מפוקפקים, מוסווים לעתים קרובות על ידי מילים.

כלי התקשורת חייבים לדוות מה אמרו חברי "הבריגדות האדומות" ובאילו מילים השתמשו, אולם עליהם להתייחס לזה כפי שמתייחס הביולוג אל חומר רעיל. מתן גיבוי למילים באמצעות מסירתן באופן ניטרלי, כאילו היו דבר בעל ממשות, זה כשלעצמו הוא אקט של שחיתות.

מילות צופן חברתיות

הבטחתי בראשית דברי שאומר משהו על ההגדרות "ימין" ו"שמאל". בתחום זה שורר בימינו כלבול מוחלט. לעתים — עד כדי גיחוך. די אם נזכיר שהשמרנים הקשוחים שרוצים להוסיף ולקיים את המשטר הקומוניסטי בברית המועצות קרויים היום "ימין" ודווקא אלה שרוצים לבטל סופית משטר זה, נחשבים ל"שמאל" מתקדם.

האוהדים את אש"ף בקרב חוגים הקרויים "שמאל" באירופה — ומדובר כאן גם בחוגים ניאור-נאציים — רואים באש"ף "שמאל". אולי בגלל שאש"ף תמך ללא סייג בעריץ הפשיסטי סדאם חוסיין שהוא כידוע ראש מפלגת הבעת'ה...שמאלית.

"דרוש מילון פוליטי חדש", כתבה במאי 1991 המסאית שולמית הר אבן ב"ידיעות אחרונות", ברשימה שבה נדרשה לכלבול מושגים זה וערכוב תחומים בלשון הפוליטית המשמשת כמובן גם את התקשורת. אצטט כמה משפטים ממאמרה, כדי להדגים את כוונתה:

מי שמדבר היום בפוליטיקה הישראלית במונחים של שמאל וימין חי בתקופה אחרת... כל קווי הפרדה המסורתיים בין מה שקרוי שמאל

גיבוריו של קיפלינג, שהיה כידוע גם עתונאי דגול, מעולם לא הלכו או רצו. הם פסעו, קפצו, נחפזו, ניתרו, דילגו, אצו, שעטו, החליקו, חמקו, הבזיקו, התנשאו, גלשו, זינקו, הבקיעו, התגנבו, רפרפו.

הוא אמר זאת באנגלית, כמובן.

לכן כל כך אהבתי את רשימתו העצובה של יוסף ענברי ב"סוף שבוע" של "מעריב" (ב' 24 במאי השנה) על יוסי קריים שנפטר בערב שבועות. ענברי מספר שליוסי קריים היו שתי מילים שאהב להשתמש בהן: אחת — "נועם" והשניה — "חידלון". וענברי מוסיף:

"כשיוסי אמר 'נועם' היה בזה חום ורוך וסבלנות ונדיבות ורוגע וחושניות. וכשיוסי אמר 'חידלון' היו עיניו עייפות, לחיי שמוטות ומשהו חלול, ריק, יבש מסיגריות נשב ממנו. החידלון של יוסי היה צירוף של השלמה, ויתור, כניעה, סתמיות, אבדן חשק."

עד כאן הצייטוט, להוכיח כי לא מילים חסרים אנו בשפתנו. הרי השפה העברית כולה שכבות-שכבות, כולה רבדים-רבדים, ורק השטחיות, הבורות, ואי הזדקקות למקורות — או אי ידיעתם — מצד המשתמשים בשפה, בעל פה ובכתב, בכמות ציבור ובעתונות, מונעות בעדנו את העשרת אוצר הניבים של העם כולו.

כמסכת ערובין נ"ג ע"א מסופר על בני ארץ יהודה שדקדקו בלשונם ועל בני הגליל שלא דקדקו בלשונם. אמר רב יהודה: "בני יהודה שהקפידו על לשונם — נתקיימה תורתם בידם, בני הגליל שלא הקפידו על לשונם — לא נתקיימה תורתם בידם."

להעשיר את עולם הדימויים

שוחחתי פעם עם המשורר אברהם שלונסקי על דלות-ההבעה של פוליטיקאים שאפילו גידופיהם שדופים. הוא היפנה אותי ל"מלך ליר" בתרגומו, לקטע-הגידופים בין אוסוולד וקנט, שהוא באמת מלאכת מחשבת. שם אפשר לקרוא כך:

נבל אתה בעיני, בליעל אתה, מלחך פינכה, חמת מלא נבלות, דלפון הבוגד בגד בוגדים כפול ומשולש, עושה פימה על רשע-כסל ומפוזמק בצמר-הכלבים; נוכל חרחרן, שחנופות לו בין שיניו, ספוג של סטירות-לחי. גוף של רעי המסתכל בראי; בן הנידה אשר בהיותו עבר כנעני, מוכן להיות סרסור לדבר-עבירה לאדוניו ואינו אלא בן תערוכת של ארחי פרחי וארכי פחדן וארכי ממור מזרע כלבת הזנוגים.

למען האמת, זה היה לפני כמה שנים. שפתנו השתנתה מאז, ושלונסקי היה בוודאי מוצא דרך לתקן את התרגום הארכאי-מעט שלו במושגים של היום, ואני ער גם לכך שמאז סרה הבושה לחלוטין מנבחרי העם. גידופיהם ההדדיים — כפי שהם מוצאים דרכם לעתוננים — עולים על כל מה שרוכל בשוק, או מי שמוציא פרנסתו מן הזבל, מסוגל להעלות על דל שפתיו.

ב"שבוע הספר" יצא לשוק (הפעם הכוונה לשוק הספרים) ספר בשם "כנסת לא נכבדה" של משה קרן ובו מבחר עשיר של גידופים שנבחרו משתמשים בהם איש כלפי רעהו ואני חייב להודות שהלקסיקון הוולגרי שלהם השתפר. חוש ההומור — לא. עדיין הם רחוקים מן הקלסיקה של

ידיש עשירה, יידיש מתחננת, מתנגנת, דשנה, ססגונית, עממית, מתחייכת, עמוסת ניבים — אלא תמיד "עסיסית". ממש כמו שכל תימניה לעולם היא גזעית, לא חנינית, לא יפת תואר, לא נאווה ושחרחרת, לא מהממת ביופיה אלא תמיד "גזעית".

בתשעה מתוך עשרה מקרים ואולי בכל העשרה — לעולם יהיה הקפה שיוגש לכם בכתבה העתונאית מן האוהל הברווי ומן הסלון הדרוזי "קפה מהביל". לא הבלולי, לא ריחני, רותח, משכר, סמיך, מריר, כלענה, מתוק כחלום, מגרה חיד, מעורר — רק "מהביל".

כל שקט שבה אחרי תקרית מסוימת — לא חשוב איזו ואיפה — הוא "שקט מתוח", לא "שקט שלאחר סערה" ולא "שקט טעון ציפיות" או "עמוס חרדות" ולא "שקט מנבא רעות" או "מבשר תקווה" וכיוצא באלה תארים.

וכמובן, כאשר מחפשים או מוצאים מוצא של פשרה בין צדדים ניצים, בקואליציה, במפלגה, בסכסוכי עבודה או במשא והמתן עם גיים בייקר, זו תהיה לעולם "הנוסחה הגואלת" ולא נוסחת-פשרה סתם, ולא נוסחת-זהב ולא נוסחת-קסם או נוסחת-פיוס, הסכמה, רציה או נוסחת-השלמה. תמיד — "נוסחה גואלת".

לרוב, כל פוליטיקאי הוא "משופשף". לא: נחרך, נמרץ, שבע-מעשים, תכססן, או נכלולי, רודף-שלום או "דורך על גוויות", ערמומי. או תמים, נות לרגו או נוח לרצות וכדומה. רק — "משופשף". "האמת" היא ברוב המקרים "צרופה", אף כי יכולה היא להיות גם נוקבת, צורבת, רוטטת, נקייה, פשוטה. כל משכר הוא לרוב "משכר עמוק" ולא דווקא חמור, גורלי, הרה סכנות, מבשר רעות, לא ניתן לפיתרון. כל "שקר" הוא כמובן "שקר גס". אגב, בשפה האנגלית יש לא פחות מ-125 הגדרות כדי לעקוף את הביטוי הבלתי-פרלמנטרי "שקר" והמפורסמת ביניהן היא זו של וינסטון צ'רצ'יל, אשר הגדיר פעם דבריו של יריב בבית הנבחרים — Terminological inexactitude, היינו "אי-דיוק טרמינולוגי". תחשבו נא על חוסר הדמיון של המחוקקים שלנו, שמדביק גם עתונאים מסוימים — ולעתים גם להיפך.

כל ישיבה ארוכה — בעיקר של "עסקות חבילה" היא בדרך כלל "מרתונית". כאילו אין ישיבות שנמשכות "עד השעות הקטנות", "עד רדת יום", "עד אשמורת ראשונה" או "ישיבות שלא נראה להן קץ".

מדוע האופטימיות ברוב המקרים "זהירה" ואיננה לעתים קרובות יותר "מסויגת", "עצורה", "מאופקת"? ומדוע פלוגי רק "אמר" או "ציין" ולא: טען, קבע, פסק, בהחיר, הזכיר, הפטיר, סה, השמיע, נדרש, תאר, שאל, השיג, ביטא, התריע, איים, סיפר, תינה?

ומדוע כל ויכוח הוא "נוקב" ולא קשה, סוער, מסעיר, שוצף, מעמיק, חודר תהומות, מקיף, יסודי, עמוס ריב, טעון מדון? ולמה כל שתיקה היא "רועמת" ואיננה מדי פעם זועקת, זועפת, צורמת, שואגת, רועשת? או — אם להתייחס לארועים אקטואליים של ימינו, בלי להזכיר שמות — שתיקה מצפצפת? שתיקה שבוכות.

הסופר פולני-אנגלי ג'וזף קונרד אמר פעם: "ביום שאני חוזר פעמיים על מלה אחת — אני אומלל".

אחד מעמיתינו האמריקניים, פרנק סיבלי, עשה פעם מחקר בעתון "בוסטון גלוב" על שפתם של עתונאים וכתב שם בין היתר:



שבוע הספר. האם מעשירים אישי ציבור ועתונאים את אוצר המילים שלהם מהספרות העברית החדשה?

של סופרות וסופרים שקמו לספרות העברית החדשה בדור האחרון למען תהיה העברית שלהם חיה יותר, רוטטת, תוססת, גמישה. או אם להשתמש בדימוי שהשתמש בו עמוס עוז בספרו "באור התכלת העזה" בפרק הרהוריו על השפה:

העברית שלנו החדשה חציה סלע מוצק, וחציה חולות נודדים. הסלע אינו מונוליטי: יש בו שכבות של "סלעי בראשית" תנ"כיים ויש אבנים רכות יותר, משנאיות, ויש לשון התפילה ואחר כך באות התרכובות המאוחרות: לשון סיפורי יראים, מנדלית, ביאליקאית, ענגנונית. והלאה — החולות הנודדים: אקספרימנטים קולוקויאליים, זרמי תחביר מאת היידיש, הרוסית, הגרמנית, האנגלית, ושוב כבימי הביניים — הערבית. יש ויש.

החולות הנודדים הללו חיוניים הם לשפה. אינני מזלזל בהם. טוב שהג'ינליז המודרני איננו מתעלם מהם — ועוד אגיד משהו על כך — אבל כתנאי שהוא עושה זאת במידה ובטעם.

פליטון ביוונית-עברית

ועתה נעבור בקצרה לסעיפים האחרים שהזכרנו: השימוש בלעז, במילים מתורגמות משפות זרות ובמילים תת-תקניות. ואתחיל בקוריוז לא בלתי רלוונטי. "קוריוז לא בלתי רלוונטי" — איך ייאמר הדבר בעברית צחה?

הקללות של דן בן אמוץ, ב"שלושה בסירה אחת", שהיה לי הכבוד להיות נוכח בהשמעת הבכורה שלה. עדיין אוצר הדימויים שלהם עלוב למדי, נעדר כל דמיון.

בהשוואה לפוליטיקאים, עלי להעלות על נס כמה בעלי טור ובעלות טור שמענה הלשון שלהם בהחלט מתקרב לרמה או אם תרצו לשפל המקובל בתחום זה אצל אומות העולם — מה שמוכיח שהשפה העברית החדשה "חיה ובוועטת", כיאה לשפה שאינה קופאת על שמרנותה.

עושר כזה לא תמצא אצל מי שמכנה את בית-הנבחרים שלנו "בית זונות" או את חברו "פשיסט" (בפרלמנט הבריטי נאסר לפני כמה שנים השימוש בגידוף "פשיסט") או "בוגד" ואפילו "שטינקר". בפנית-הלשון העכשווית של כתב-העת "הפטיש", גיליון יולי 1991, קראתי ש"בן זונה" הוא עתה שם נרדף למשהו טוב במיוחד דווקא. יש לצפות, אפוא, לשינויים במגרשי הכרוגל ובכנסת. לפני כמה חודשים רחב לבי כאשר בריב השפתיים הקולני בחברון השמיע אחד מחברי הכנסת את הפסוק: "צא צא איש הדמים". סוף סוף גם משהו תנ"כי. אולי זה סימן לבאות גם לעתונאים. שהרי נדרש גם נדרש מעתונאי וגם מאישי ציבור שמופיעים לפני קהל, שיעשירו את אוצר המילים ואוצר הדימויים שלהם מראשונים ומאחרונים, משפת המשנה ומן הגמרא, מן הרמב"ם ומאברהם אבן עזרא, שלא לדבר על יצירותיהם של שלונסקי ואלתרמן ועגנון ומשורה שלמה



נחום סוקולוב –
מגדולי העתונאים היהודים

of Inadvertent Trans-Atlanticism משמע: חברה למניעת רשלנויות טרנס-אטלנטיות.

לפני כשנתיים שהיתי בגרמניה בכנס של מכון העתונות הבין לאומי IPI. כמעט באותו זמן נערך במנהיים כנס של בלשנים שהוקדש כולו ל"זיהומה" של השפה הגרמנית באמריקניזמים ובמילים תחתניות. רבים מן המשתתפים קראו לפשרה בין "המגמה הצרפתית" שדוחה בתקיפות את הדירת האנגלית והאמריקנית, לבין המגמה הגורסת שהמילים הללו מקלות על התקשורת הבין לאומית. הם הזכירו את דבריו של גיתה. שאמר: "כוחה של שפה איננו בכך שהיא דוחה מילים זרות כי אם בולעת אותן." יש כיום בעולם כ-2,500 שפות ויש אומרים שעם כל הדיאלקטים, כ-5,000 (דיאלקט, הריהו לפי הגדרתו השנונה של מכס ויינריך, "שפה שאין לה עדיין צבא"). מול השפות הקפואות, הסטטיות, המאובנות שגונעות לאיטן, השפות החיות נוטלות זו מזו, מזינות ומכלכלות ולפעמים גם מקלקלות זו את זו.

אני לא הייתי ממליץ לנהוג קיצוניות בלעז, בסלנג או במילים השאלות משפות אחרות. ספורט לעולם יישאר ספורט, אוניברסיטה תישאר אוניברסיטה, אופוזיציה תישאר אופוזיציה ואופציה תישאר אופציה, בבורסה וגם בפוליטיקה. השחרחוק לעולם כבר לא יבוא במקומו של הטלפון. מירעש לא יבוא במקום הסנסציה כשם שהבדורה שהציע אליעזר בן יהודה לא באה ולא תבוא עוד במקום העגבניה. גם אחר שהאקרון או המסך כבר הפך ל"מירקע", הטלוויזיה תישאר טלוויזיה, כשם שישארו במקומן — משמע בתוך השפה העברית, המדוברת והכתובה — מאות המילים הלועזיות שאימצנו מארמית, יוונית, רומית וערכית ומשפות אחרות.

אגב, אני מחכה למחקר סוציו-בלשני שיסביר מדוע רבו כך כל בשנתיים-שלוש האחרונות מילות היידיש בשפת הדיבור ובעתונים שלנו. אני האחרון שלא "אפרגן" לה זאת. אבל אילו מילים? "בוידעם" ו"שמאטעס", "פלונטר" ו"בֶּרוֹךְ", "תְּקַלֵּס" ו"מיִשְׁמֵש", "פּוֹלְעֵ שְׂטִיק"

עת שכיחתי כעורך "מעריב", קיבלתי מכתב נרגז מקורא נגד אחד הפובליציסטים של העתון. הקורא ספר ומצא לא פחות מארבעים מילים לועזיות "כבדות" (כהגדרתו) במאמר ב"מעריב" מפרי עטו של אותו עתונאי שהכיל כאלף מלה. מילים כמו אלטרנטיבה, ספקולציה, אופציה, פיקנטריה, אופוזיציה, פריטיזניות, קונוונציונלי, הגמוניה, קונסטלציה וכדומה.

הפובליציסט שנתפס בקלקלתו — במקרה היה זה עבדכם הנאמן — הסמיק למקרא מכתב התוכחה ובתשובתו לכותב-המתלונן ביקש להיתלות באילן גבוה, רנ"ס, הלא הוא ר' נחום סוקולוב, ששמו מתנוסס על בית העתונאים בתל אביב ומי לנו גדול ממנו או גדול כמוהו בעתונות העברית?

אם כן, גם ר' נחום סוקולוב מרבה היה להשתמש במילים לועזיות במאמריו, ויום אחד אף פרסם ב"הצפירה" (בשנת 1913, בימי מלחמת הבלקנים שיוון היתה מעורבת בה), פליטון על טהרת היוונית. מאי משמע יוונית? פשוט ליקט וצירף מילים יווניות, שכל יהודי שלומד תלמוד יודע פירושו.

וכך כתב:

קמה יוון הקדמונה מקברה עם הפונדקאות והפלטיות, האכסניות והאושפיוכנות, הקתדרות והערכאות, עם הפילוסופים הסבי דכי אתונה... הרי סולון בכבודו ובעצמו שלח מהתם אפיסטולה... וצוות על האוכלוסין של בולגריה שהם ברבראי, לגיונות שלהם עשו אנדרלמוסיה, הרגו את המטרוניות ואת הנימפות, באו אחריו כל הפמליא, כל האסכולסטיקים, כל הסנהדרין, קטגוריה נוראה. בלספימא, פלסתר, קנתור וכיו"ב.

הבאתי את התעלול הלשוני של סוקולוב כדי לומר בכך, ששום לשון בעולם אינה נקיה מהשפעות זרות וקולטת מילים לועזיות לתוכה, ואף העברית כך.

ככל האפשר וככל שסביר, צריך למצוא מילים מקבילות מן המקורות, אבל יש גם להיזהר מבולמוס של "עיברות" עד כדי אבסורד.

יש מאות מילים בין לאומיות שקנו לעצמן אזרחות בשפות לאומיות שונות ולא כדאי להשקיע מאמץ לאומי רב כדי למנוע דריסת רגלן לעברית.

לפני כמה שנים פורסמה בצרפת — שאזרחיה אינם מצטיינים באהבת זרים וגם לא באהבת שפות זרות — הודעה רשמית חתומה על ידי מי שהיה אז ראש הממשלה, ריימון באר, ובה נאמר כי עלו בתוהו המאמצים למצוא תחליפים צרפתיים מתאימים למילים "ביפסטיק", "טוסט", "סנדורין", "גיינס" או "שורטס".

במסגרת מלחמה זו ב"פרנקליו" — אנו מכנים תערוכת זו אצלנו "אנגרית" — פרסמו הצרפתים בעתון הרשמי שלהם מילון מיוחד של מילים ממוצא אנגלי או אמריקני שיש להן תחליף צרפתי נאות.

למען האמת, גם חובבי שפת-שקספיר אינם רואים בעין יפה את "זיהום" שפתם על ידי האמריקניזמים, וגם באנגליה נתארגנה תנועה מיוחדת להגנת שפתם מפני הפלישה האמריקנית. שם תנועה זו הוא SPIT, שאינו אלא ראשי תיבות של Society for the Prevention

(או ספר, או צופה במופע על הבמה) ויש לך הרגשה שזה שיעור באנטומיה — אבל כמובן רק בחלקים האינטימיים של גוף האדם, בעיקר אלה שמתחת לחגורה אצל גברים ומעל לחגורה אצל נשים. מפאת כבודו של המקום, ולמרות שאולי מותר היה לי לעשות זאת, שהרי אנו מצויים במסגרת אקדמית, אפסח על הדוגמאות שהבאתי עמי בנושא זה, בלשון העברית.

לפני מספר שנים קראתי — ואני שומר לעצמי את הקטע — מסה מעניינת מאוד של הנרי פיירלי (Fairlie) ב"ושינגטון פוסט" בנושא זה של Four Letter Words שהוא, כעדותו, נתודע אליהן כאשר שירת בצבא. לדוגמה הוא מצטט מונולוג של אחד מעמיתיו בצרף, שכלי-כולו צירוף מילים בנות 4 אותיות:

The fucking sun in the fucking sky, and not a fucking cloud shining on her fucking majesty's fucking soldiers, fucking marchers fucking night and day through the fucking desert.

וכו' וכו'. לעברית היינו, מן הסתם, מתרגמים את המונולוג הזה לערך כך: השמש הדפוקה בשמיים הדפוקים ואף לא עננה דפוקה אחת מעל ראשיהם של החיילים הדפוקים של הוד. מלכותה הדפוקה וכו' וכו'.

הקירבה בין "השמש הדפוקה" לבין ה-"Fucking sun" איננה פונטית בלבד כמוכן.

פיירלי כותב שכל הגסות הזו אינה אלא תוצאה של עוני משווע במילון של החיילים, רובם חסרי השכלה או חסרי חינוך או לחילופין — עצלות מחשבה.

ואם אנשים משכילים משתמשים ב"מילים של ארבע אותיות" — הרי הם לדבריו תמיד ארוגסטיים או רעבים לתשומת לב. ולמי שעובק אתר נושא זה, ודאי לא נעלמה מעיניו האפיוודה שהתרחשה בבית הנבחרים הבריטי, שבו אחד הצירים השתמש בקריאת בניינים באותה מלה בת ארבע אותיות ובעקבות זאת קמה שעזרויה רבתי ואיומים להפסיק את השידורים החיים בטלוויזיה מבית הנבחרים הבריטי. ובמקביל אצלנו, העלה יושב ראש ועדת החינוך של הכנסת, מיכאל בר זוהר, תביעה להפסיק להשתמש בשידורים ברדיו במלה בת שלוש אותיות ובנסיות הנגזרות ממנה.

הפילוסוף וההוגה ג'ורג' סטיינר, שביקר הקיץ בישראל, כתב פעם מאמר שבו מחה על כך שאנשי השפה הגסה נוטלים מאתנו את "מילות הלילה". התוצאה היחידה תהיה, שנצטרך להמציא "מילות לילה" חדשות במקום אלה שנגזלו מאתנו. ואם גם אלה ילקחו מאתנו, נצטרך להמציא חדשות וחוזר חלילה.

כמה אנשים שמשתמשים בחופשיות וללא מעצורים בביטוי "הלך קיבינימט" יודעים שהוא אחד הגסים ביותר בשפה הרוסית? או "ברדק" שהרוסים שאלו מן התורכים ואנחנו — משניהם? עולה מרוסיה לא ישתמש בהם, אלא לאחר ששתה כמה כוסיות וודקה.

האם אין זו פנינה לשונית, כאשר זונה תל-אביבית שרואינה לא מכבר במקומון, מאיימת שהיא וחברותיה ילכו להפגין לפני ביתו של ציץ' ויעשו שם "ברדק", בגלל קיפות פרנסתן באתרונה על ידי עולות מרוסיה? ר' נחמן מברצלב היה אומר: "על פי דברי הליצנות ומילי דבדיחותא

ו"סטוץ", "מאקער" ו"נודניק" ו"שלעפער", "הלך פיפן" ו"האכיל אותו לאקשן" ו"הוציא לו את הקישקעס", "פליק", "קונץ" ועשרות עשרות ביטויים ואף משפטים שלמים שהקונוטציות שלהם הן לרוב שליליות נלעגות או... "נעבכיות". אני מניח שאט אט גם בזה יחול שינוי והשפה האחות — שכתופות מסוימות היה קשר סימביוטי בינה לבין העברית — תעשיר את העברית גם במילים שיש בהן רוך, עדנה ואפילו שגב.

אגב, היידיש חדרה גם לאנגלית והסופר ליאו רוסטן מחבר הספר "Joys of Yiddish" הוציא לא מכבר מילון של 500 מילים שהתאזרחו for good בשפה האנגלית-אמריקנית. תוכלו לפגוש רבות מהן בכותרות ובמאמרים אפילו ב"ניו יורק טיימס". לא מכבר פירסם וייליאם ספייר (Safire) ב"ניו יורק טיימס" מאמר על מדיניות החוץ האמריקנית שבו הוא מצר על כך שמדיניות זו מתנהלת ללא Sachel, כלומר בלי שכל, אבל כמובן שהכוונה ל"שכל" במובן שיועצי יידיש מתכוונים לו.

אם יש תחום בנושא זה של שפת דיבור ושפת עתונות, שבו הכרח להפעיל את השכל ואת חוש המידה ואת חוש האסתטיקה ואת האינטליגנטים הלשוניים הבריאים — זהו התחום: כל נרבה ב"סיתואציה" כשיש לנו מצב, או ב"אילוסטרציה" כשיש לנו איר, וב"טקטי" כשיש לנו מונית וב"קומוניקציה" כשיש תקשורת ו"אקספורט, אימפורט" כשיש לנו יצוא ויבוא וב"פרוסטרציה" כשיש תיסכול. לא מכבר כתב אברהם טל ב"הארץ" שכנראה אין זה מקרה שאין תרגום ל"רפורמה" בעברית. לנורמליזציה המצאנו "נירמול", אבל לרפורמה אין שווה-ערך בעברית, כיוון שהחברה שלנו אינה אוהבת שינויים.

מילים חדשות נוצרות אצלנו בדרך כלל בתדירות מסחררת על ידי עתונאים, כלכלנים, על ידי חיילים ובני נוער במגרשי משחקים ובפאבים, על ידי סופרים ומשוררים ואפילו על ידי ילדים. ואל תזלזלו בכנייהגוערים, שמהם תצא תורה.

זהו תהליך לגיטימי, מקובל בכל שפה חיה בתנאי שיישמרו אותם קריטריונים שהזכרתי: הגיון, אסתטיקה, חוש מידה. הרי לכם: גם ל"לגיטימי" וגם "קריטריונים" וגם "אסתטיקה".

Four Letter Words

אם כי מבחינת המתודיקה אינני בטוח שעכשיו הזמן לשלב פרק זה — בכל זאת אנסה. אני רוצה לומר משהו בנושא של המילים "בנות ארבע האותיות", מה שהאנגלים והאמריקנים מכנים Four Letter Words.

לפני כן הרהרו בקול רם: האם בכלל ניתן לומר שיש מילים גסות? זו דומיננטיות שיש לשאול בנשימה אחת עם שאלה נוספת: האם יש מילים אלימות, או שפה אלימה?

ברור שמילים, במידה שהן משרתות אותנו ולא שולטות בנו, יש להן רק אותה משמעות שאנו מעניקים להן.

כיוון שאנו כבר מתקרבים לעיקרו של פרק זה, עלי להתוודות שלי עצמי ומן הסתם לבני דורי, קשה להשלים עם כך שבמאמרים (וגם בשירה ובפרוזה שלנו) אנו נתקלים יותר ויותר כמה שמכנים "מילים גסות" שדן בן אמוץ נתן להן, כביכול, לגיטימציה בספרו הגודע והנוך לזין במחוזותיו ופובליציסטים מסוימים בטוריהם. לפעמים אתה קורא עתון



עובדות "המקצוע העתיק" אימו להפגין מול ביתו של צ'יץ

מספר האפיגונים המחקים את המחקה, וכיום אין אתה יכול ליטול ביד מקומון או צהרון מבלי להתקל — "אלא מה?" — בצרוף זה "אלא מה", או בשאלה ריטורית אחרת מסוג זה שהכותב מציג לקורא ומיד נותן כמובן עליה את תשובתו החכמה. ויש ה"א הידיעה המפורסמת לפני שמותייהם של "סלבריטיז" כמו הרונבלום, והכוונה לזו האחת שאין בלתה ובאחרונה אפילו כבר שמענו וקראנו הבייקר, שאף הוא נכנס כבר, כנראה, לפנתיאון הפרטי של משחיתי השפה.

ובאיזו קלות בלתי נסבלת מדביקים אצלנו את "הקלות הבלתי נסבלת" כשצריך או לא צריך, כפי שעושים גם ב"עיין ערך" או במילות האלמוות של שדר הספורט הנודע "ככה לא בונים חומה... ככה לא בונים עלייה, ככה לא בונים קליטה, ככה לא בונים תקציב... ובוודאי שככה לא בונים בגדול — הנה לכם עוד קלישאה — כי אצלנו, עכשיו "באים בגדול" "נמלטים בגדול", "מרמים בגדול" ו"מנצחים בגדול" ("לכלכת בגדול, אהוד" — קראתי לפני כמה ימים דברים על אל הרמטכ"ל). וכל זה יוצא לנו כמובן מ"מוחנו הקודח". ומה עם הקלישאה "ספרים, רבותי ספרים" — בכמה גרסאות שמענו אותה ב"שבוע הספר"?

ומה עם הקלישאה: "אפשר לאהוב משהו או מישהו, ואפשר לשנוא. אבל אי אפשר להישאר אדיש", או "בסרט הזה כבר היינו", או "באיזה שהוא מקום", או "בוא נאמר" ועוד ועוד.

המתהלכים במדינה אפשר להכיר את מהות המדינה. ואולי באמת יש באמירה זו חוכמה צמוקה ותופעות חברתיות ופוליטיות רבות שרווחות במדינה ניתן להסבירן בשפה החדשה שנוצרת והולכת בכתב ובעל פה, אלא אם כן סבורים שהתהליך הוא הפוך, היינו שלא המילים מולידות תופעות פוליטיות, כי אם הפוליטיקה והבעיות החברתיות מולידות את המילים.

ממזרי"לשון

משהו — על קצה המזלג — גם מסגנון הג'רנליז: אחד מסממני הג'רנליז בשנים האחרונות הוא "השאלה הריטורית" שמודבקת לטקסט, או יותר נכון נדחקת או נדחסת לטקסט כדי להוסיף לו איזה חן כביכול. וכך אתה קורא ואני מצטט: ובין המשתתפים בוויכוח היה גם — "אלא מה?" או סתם "ומה?" — פלוני פלמוני. או: לאספה, למסיבה או לשיבה הגיעו פלוני ואלמוני "ומי לא בא?" — פלמוני כמובן. ואז בסיום הרשימה או במקום כלשהו באמצע מופיע לפתע: "ופלמוני כבר אמרנו"? תמיד בלשון רבים — "אמרנו" ולא "אמרתי", חלילה.

מן הסתם ראה זאת סופר או עתונאי ישראלי ב"ניוירוקר" או במגזין אמריקני אחר לפני כמה שנים והוא יבא זאת לארץ. היה לכן חן מסוים כשאותו יבואן השתמש בחידוש זה לראשונה בארץ, אבל לימים נתרכה



השפה נוצרת גם במגרשי הספורט

אביב". שם המדור — "סתם", אבל זה לא סתם מדור. אין בו אייטם אחד — "אייטם" ולא סתם קטע, כיוון שקטע יש לו כבר משמעות משלו בעברית החדשה המדוברת וגם הכתובה. "קטע" זה בימינו עולם ומלואו. זה יכול להיות אירוע מזעזע וגם התרחשות משעשעת, זה יכול להיות מסע עינוגים וגם חלילה תאונת דרכים, הצגה שלמה, "סטנד-אפ", או קטטה בפתח הפאב. בקיצור, מלת כל-בו, או כל-בה. אם כן לא מצאנו "אייטם" שאיננו זרוע פנינים: כמו "שרה מילר, צמרת הסרגניות הפכה לבסטאית, ביום שישי האחרון הגיעה למפגש הווייבערס..." "שאלו פורת הסתכסך אנושות עם רפי גינת והיום הם צילבות." ו"הנה סתם סקופ היסטרי": "... שניהם החזיקו יריים והקפידו לפמפם על הברזיה הנושבת, "מיכל הניג דפקה עוגות מוצרט"..." "סביונאים שבו בשלום מבר מצווה בטאבה ודיווחו שהיה עשר..." "שוקי זיקרי עשה תצוגה מקולקציות של תסרוקותיו. הניו הוא, שלתצוגה לא הגיעה חברתו, וכדומה.

ומה לנו כי נליץ על סתם מדור או מדור "סתם", כשאפילו המסעדה ובית הקפה של בית סוקולוב — ביתם של העתונאים — נקראים עכשיו "ניו"?

קטגוריה שונה של גירנליז — לאו דווקא ממזרי-לשון — היא מה שניתן לכנות מילות-אופנה — מילים שטובות לתקופה מסוימת והן נעלמות כשמגיע גל חדש. לוי מורב ב"דבר", באותו יום שעשיתי בו את "הקולקציה", ברשימה ששמה "מעורב כלכלי-פוליטי" כותב: "בעידן הניו-גירנליז אין לאנשים בתים לגור בהם, כי אם "פתרונות דיור". במפעלים מודרניים אין יותר עובדים או חלילה פועלים, אין אנשים או בני אדם כי אם "כוח אדם" או "משאבי אנוש". אין יותר מקומות-עבודה כי אם "פתרונות תעסוקה."

לעיתים להיות עורכים או משכתבים אני ממליץ במיוחד להשתחרר גם מקלישאות בכותרות (אגב: לא למדורי הספורט הכוונה, כי דווקא למדורי הספורט יש מקוריות מפליאה וגם דמיון מרקיט שחקים. על "הלשון הציורית של עתונות הספורט" יש מאמר מעניין מאת א. טנא בספר השנה של העתונאים תשכ"ט). לאילו קלישאות אני מתכוון? למשהו כמו "קצר בחברת החשמל", או "הסוכר המר", "סקר שאין לו רגליים" או כותרות הלקותות משמות ספרים או סרטים כגון: "הם יורים גם ב...", "מפגשים מן הסוג...", ו"מוסקווה אינה מאמינה ב...". "הבנת זאת ברוך"? — אלא מה? ודאי שלא שכחתי את השאלה הרטורית שהיא כמעט must במקומותינו ובמקומותינו, כשם שאינני שוכח את ה"התלהמות" ו"האזטריות" שעליהן לא יפסח בימינו עתונאי המכבד את עצמו. "זה מה יש" — אבל זה כמובן רק חלק קטן מן היש והרבה מן האיץ.

וכאן, מן ה"must", אנתנו מגיעים לאותו מוצר כלאיים, ממזרי-מילים שלהבדיל ממילות לעז, שלא זו בלבד שהדעת והשפה טובלות אותן, אפילו מקבלות אותן בזרועות פתוחות — הם, ממזרי-המילים, מכערים את השפה, ומשויים לה את האינזיות נוסח ה"כזה" וה"כאילו" השיינקינאית. אחרי ה"איץ" בא כמובן ה"אאוט" ובעקבותיהם ה"סלבריטיס" שמתכנסים אולי ל"בראנקי" וה"פייבוריטיס" שרצים ל"פריימריס" במפלגותיהם. ובאמצע מופיעה אותה קריינית חמודה ש"מגיגלת", מלשון "גינגל" כמובן ולא גינגל. או הזמרת שהיה לה "קאמבק". ב"על המשמר" קראתי שח"כ יאיר לוי מסב באחד מחדרי הסיעה עם שתי עתונאיות "ויש לו הכשרון להסתחבק אתך אחת ושתיים". להסתחבק, לא חס ושלום להתחבק.

ממזרי-המילים הללו מאכלסים בעיקר את מדורי הרכילות. מדורים אלה פרים ורבים, בעיקר במקומונים אבל גם בעתונים מכובדים, עד שלפעמים אתה מקבל רושם שהם הם בעצם הלז של העתון וכל המאמרים והמדורים האחרים לא באו אלא כדי לכסות על מערומיה של ציפורה המציצה או המצייצת או רחל המרחחת או המרחלת או איזו רכילאית סטיליסטית אחרת.

לא מכבר רשמתי לעצמי, ביום אחד, כמה מוכאות מעתונים שונים, פניני הגירנליז שלנו. "או ככה" — הנה אחת הפתיחות החביבות, ב"חדשות" במדור ששמו — "איך לא?" — "קוטר" מצוטטת שולמית אלוני כמי שאומרת על אחד משדרי הטלוויזיה: "וישנו גם ה'פישר' הזה מתוכנית-הלילה בטלוויזיה עמוס..." ב"דבר" אני קורא: "גאל הורביץ — קצת עיף, קצת מבואס", או: "להתמודד עם ד"ר פרח? — מצא פריאר", או: "פרס אמר שהוא מצדד בהקדמת הבחירות, מיכה חריש שמע זאת וזה הדליק אצלו פיוז."

ב"צומת השרון" — שמקדיש מה שהוא מכנה מיני-סידרה לכמה כתבי עת בישראל — נאמר ש"פוליטיקה" — "הכיוון שלה בהחלט גבוה מן הפופיק, וכמובן שלכל אחד יש את הפופיק שלו."

ובמדור "ציפורה" ב"חדשות" אנו קוראים, למשל: "בתיא אפולו נדלקה על איזה וטרנר". או: תמיר קמחי הסתפר, הביט במראה ואמר: "אני קול". חברו השיב לו: "לא אתה פרח."

באותו יום קראתי בעיון גם את מדור הרכילות של המקומון "חל

התחרות פרועה. מרגיעה אותו האשה: כן, אבל הם לא יכירו את האופנה האחרונה.

לאחר נאום הקטרוג נגד הורסי הלשון ואונסיה, בין אם עושים זאת מחמת נהירה אחר אופנה, בין אם מחמת חיקוי של התבטלות, בין אם מחמת עצלות בין אם מחמת שובבות פוחזת, מן הדין לסיים, גם אם לא נשמעה לעברי קריאה "עזוב אותנו ממך", או "עזוב אותך מאתנו".

בימי הביניים ואילך היו מסיימים מסה מעין זו, או גם פולמוס אם היה, במלה DIXI, כמו היו אומרים: "אמרתי, ואין לי עוד מה להוסיף."

אבל חוששני, שאם נלך בדרכנו הנלוזה, לא ירחק יום ונסיים מאמרינו והרצאותינו כ"ביי" או כ"יאללה ביי".

בכל זאת אעדיף משהו מיושן יותר: הסנפר והוגה הדעות אברהם יהושע השל, בספרו "שמים על הארץ", בתארו את שני הזרמים ביהדות — האשכנזי והספרדי — המשיל את העברית שבפי חכמי ספרד למרבד מזרחי של יום־טוב שפוסעים עליו פסיעה קטנה, ואת העברית של סופרי אשכנז לטלית רכה שמשמשת לקודש וחול כאחד "ויכול אדם לעטוף עצמו להתייחד בה עם בוראו".

מרבד של יום־טוב או טלית של יום חול — בשני הדימויים מתמצים גם יופי חיצוני וגם תוכן פנימי של לשון, שהיא הרבה יותר מכל קומוניקטיבית — היא גם הנשמה היתרה של עם.

ובאשר לאופנה: אני רק רוצה להזכיר למי שכבר הספיק לשכוח שלפני כמה שנים המילים שבאופנה — בדיבור ובעתונים — היו "עושים חושבים" "נתק", "תרחיש" "לסגור עניין", "פער", "משהו משהו". היום "מתלהמים" מכל מה ש"עשר" או "עשר-עשר", כי היום כל המכפיל הרי זה משובח. הצעירים מדברים על ה"סיקסטס" ועל ה"אייטיס". וכיוון שגרושה או חברה לשעבר היא "אקס", תוכלו למצוא בעתונים נטיות של מלה זו לכל הכיוונים: "אקסתו של" או ה"אקסית" או "אקסותיהם" וכיו"ב.

וכשאקסית תופסת איזה "מאצו" או להיפך, נוצר "קליק" ביניהם ואז עושים "פריש מיש". שניהם "בראש אחד" נוסעים לבלות וויקאנד אשכרה או אכבר.

אשרי מי שמכיר את מילות האופנה שהרי בלעדיהן הוא כסומא בארובה וכיוון שבאופנה עסקינן, ארשה לעצמי לשלב כאן סיפור קטן: מעשה בחייט וזוגתו שמשיתחים ביניהם שיחה פילוסופית־קיומית על מה שיקרה כאשר יבוא המשיח — ולא דווקא הרבי מלובביץ'. כידוע כשיבוא המשיח תהיה תחיית מתים כללית. אשתו של החייט העני והמרוד, מבקשת לשכנע אותו שאז תהיה לו פרנסה בשפע, שהרי המחיים שיקומו לתחייה יהיו זקוקים לבגדים וידיו תהיינה מלאות עבודה. אבל חייטנו החכם מגיב: אבל אז גם יקומו לתחייה כל החייטים שמתו ותהיה